

II. Slovní druhy

Ohebné slovní druhy

Podstatná jména

Podstatná jména označují názvy osob, zvířat, rostlin, věcí, činností, vlastností, dějů, vztahů a pocitů, vědních oborů atd. Může jít o jména **obecná** (*kámen, dům, kočka*), či **vlastní** (*Petr, Alena*).

Rozlišujeme u nich **čtyři mluvnické kategorie**:

a) Pád: v češtině je vyjádřen některou z pádových koncovek. Označuje vztahy slova k ostatním slovům ve větě.

1. pád	Kdo? Co?
2. pád	(bez) Koho? Čeho?
3. pád	(dám) Komu? Čemu?
4. pád	(vidím) Koho? Co?
5. pád	Oslovujeme, voláme
6. pád	O kom? O čem?
7. pád	(s) Kým? Čím?

b) Číslo: máme **jednotné** a **množné**. Gramatické číslo ovšem nemusí odpovídat reálnému počtu (*lidé* – č. mn.; *lidstvo* – č. j.).

c) Jmenný rod: **mužský** – životný a neživotný, **ženský** a **střední**. Jen částečně se však shoduje s rodem biologickým (např. *sněhulák* není živý, ale je rodu mužského životného).

d) Vzor: je jím takové podstatné jméno, podle něhož se skloňují všechna ostatní podstatná jména se stejnou koncovkou. K určení vzoru musíme znát tvar daného jména v 1. a 2. pádu jednotného čísla. Pro každý rod existuje několik vzorů.

Rod mužský životný	Rod mužský neživotný	Rod ženský	Rod střední
pán	hrad / les (<i>pomocný vzor</i>)	žena	město
muž	stroj	růže	moře
předseda		píseň	kuře
soudce		kost	stavení

U podstatných jmen **rodu mužského životného** se v jednotném čísle shodují tvary 2. a 4. pádu (např.: *výsledky studenta; vidím studenta*), u **rodu mužského neživotného** se pak shodují tvary 1. a 4. pádu (např.: *tohle je náš úkol; zvládne i tento úkol*). Toto ovšem **neplatí** u podstatných jmen skloňovaných podle vzoru **předseda** (např.: *hlasovat bez předsedy; zavolejte předsedu*) a **soudce** (např. *on je soudce; vidím soudce*).

Výjimky: Slova *rodice* a *koně* jsou rodu mužského životného (ačkoli se u nich v množném čísle 1. a 4. pád shodují), slovo *dny/dni* je vždy rodu mužského neživotného, slova *dítě*, lidské *oko* a *ucho* jsou v jednotném čísle rodu středního, v množném čísle (*děti, oči, uši*) rodu ženského aj.

U podstatných jmen dále rozlišujeme tři zvláštní skupiny, jež se ve své podstatě od většiny ostatních jmen liší. Jsou to jména:

a) pomnožná – mají vždy tvar množného čísla, třebaže označují jen jednu věc, např. *housle, dveře, nůžky*.

b) hromadná – mají pouze tvar jednotného čísla, ačkoli vždy označují větší počet věcí. Poznají se podle typických přípon **-stvo/-ctvo/-í**. Např. *obyvatelstvo, ptactvo, dříví*.

c) látková – obvykle mají tvar jednotného čísla, neboť označují látku, již nelze dělit na jednotlivé části, např. *mouka, voda, pivo*. Pokud u nich použijeme množné číslo, míníme tím několik odměřených dílů (porcí) této látky. *Koupil dvě vody a čtyři mouky* (= lahve vody, pytlíky mouky).

CVIČENÍ

VÝCHOZÍ TEXT K ÚLOHÁM 1–7

Na střeše Bílého domu, v rohu **terasy** na okraji zimní zahrady, je trochu uvolněné obložení. Pokud na něj správně zaklepete, můžete ho dostatečně odsunout, abyste pod ním našli vyrytý **vzkaz** – špičkou klíče nebo možná nožem na dopisy ukradeným ze západního křídla.

V tajných dějinách prezidentských rodin – což jsou izolované tamtamy zavázané hrozbou smrti k mlčení a absolutní diskrétnosti skoro o všem – neexistuje jasná odpověď na to, kdo to udělal. S jistotou se lidi asi shodnou jen na tom, že pouze syn či dcera prezidenta mohli mít tu **opovázlivost**, aby počmárali Bílý dům. Někteří přísahají, že to provedl Jack Ford, sběratel Hendrixových alb, který měl mezonetový pokoj spojený se střechou, kam si v noci chodil zakouřit. Jiní tvrdí, že to byla Luci Johnsonová s širokou **stuhou** ve vlasech. Ale na tom nezáleží. Ten vzkaz tam zůstal jako soukromá mantra pro ty, kteří mají dost důvtipu, aby ho našli.

(Casey McQuistonová, Červená, bílá a královsky modrá)

- 1** Vypište z prvního odstavce výchozího textu všechna podstatná jména v 6. pádě.
- 2** Vypište z prvního odstavce výchozího textu všechna podstatná jména v 7. pádě.
- 3** Vypište z druhého odstavce výchozího textu všechna podstatná jména ve 2. pádě.
- 4** Které z následujících tvrzení o slovech tučně vyznačených ve výchozím textu je pravdivé?
 - A) Slovo *terasy* je v textu uvedeno v množném čísle.
 - B) Slovo *vzkaz* je v textu užito v 1. pádě jednotného čísla.
 - C) Slovo *stuhou* je v textu použito ve 3. pádě jednotného čísla.
 - D) Slovo *opovázlivost* je v textu uvedeno ve 4. pádě jednotného čísla.
- 5** Vypište z druhého odstavce výchozího textu všechna podstatná jména, jež se skloňují podle vzoru *hrad*.
- 6** Vypište z druhého odstavce výchozího textu všechna podstatná jména, jež se skloňují podle vzoru *kost*.
- 7** Najděte v textu slovo pomnožné.
- 8** Přiřadte k jednotlivým skupinám (8.1-8.3) možnost (A-E), v níž se vyskytují pouze slova patřící do daných skupin.
 - 8.1 podstatná jména hromadná
 - 8.2 podstatná jména pomnožná
 - 8.3 podstatná jména látková
 - A) sníh, kleště, džus
 - B) stavení, listí, lidstvo
 - C) uhlí, káva, slonovina
 - D) hmyz, stromoví, ptactvo
 - E) spalničky, Litoměřice, brýle

Přídavná jména

Přídavná jména vyjadřují vlastnosti osob, zvířat nebo jevů a také vlastnictví. Odpovídají na otázky: **Jaký? Který? Čí?** Stejně jako u podstatných jmen u nich rozlišujeme **pád, číslo, rod**, dále pak **druh a vzor**. Při určování prvních tří (pád, číslo, rod) se řídíme podle podstatného jména, které je přídavným jménem rozvíjeno – např. v *zeleném svetru* (pád 6., č. j., rod mužský).

Druhy jsou tři, a to přídavná jména **tvrdá, měkká a přivlastňovací**. U tvrdých přídavných jmen máme **vzor mladý**, u měkkých **jarní** a u přivlastňovacích vzory **otcův, matčin**.

Je-li přídavné jméno měkké, nebo tvrdé, poznáme podle toho, zda se jeho koncovka v různých rodech mění (*modrý hrnek, modrá obloha, modré moře*), pak jde o přídavné jméno tvrdé, nebo zůstává stejná (*husí krk, husí noha, husí vejce*), a jde tedy o přídavné jméno měkké. Přídavná jména utvořená od zvířat se vždy skloňují podle vzoru *jarní*.

Tip: Jelikož u přídavných jmen podle vzoru **otcův** nepoznáme správnou koncovku (i/y), musíme si pomoci jinak. Existují tři způsoby. **1)** Řekneme si místo vzoru **otcův** vzor **matčin**, kde už i/y jasně slyšíme - *vidím otcovi/y koně* → *matčiny koně* (**y**) x *pasou se otcovi/y koně* → *matčini koně* (**i**). **2)** Místo vzoru **otcův** užijeme vzor **mladý** (*vidím otcovi/y koně* → *mladé koně* (**y**) x *pasou se otcovi/y koně* → *mladí koně* (**i**)). **3)** Pomůžeme si zájmenem **ten** (*vidím otcovi/y koně* → *ty koně* (**y**) x *pasou se otcovi/y koně* → *ti koně* (**i**)).

Pozor!

Nezaměňujte přídavná jména utvořená od sloves za slovesa! Tvary *pracující, pomáhající* apod. jsou přídavnými jmény.

Nesklonná přídavná jména

Ač jsou přídavná jména ohebným slovním druhem, najdeme zde i malou skupinku slov, která skloňovat nelze. Jedná se o slova převzatá z cizích jazyků jako *fajn, fěr* apod.

Stupňování přídavných jmen

Přídavná jména tvrdá i příslovce od nich utvořená (viz Příslovce) můžeme stupňovat, tzn. vyjádřit, že něco je horší nebo lepší než něco jiného. Rozlišujeme 3 stupně:

- 1. stupeň** nám říká, jaké něco je, např. *Jana je chytrá*.
- 2. stupeň** vyjadřuje srovnání, např. *Karel je chytřejší než Jana*.
- 3. stupeň** vyjadřuje nejvyšší míru vlastnosti, např. *Petr je nejchytřejší ze třídy*.

Některá přídavná jména se ovšem **stupňují nepravidelně**, např. *zlý* → *horší* → *nejhorší*; *dobrý* → *lepší* → *nejlepší* apod. Existují i přídavná jména, která nelze stupňovat vůbec, např. *mrtvý* (nelze říci *mrtvější, nejmrtvější*), dále jména **zakončená na -cí** – např. *vládnoucí*, či **druhově přivlastňovací** – např. *psí, kuřecí* atd.

CVIČENÍ

VÝCHOZÍ TEXT K ÚLOHÁM 1–4

Se školou jsme dnes šli na filmové představení Erbenovy *Kytice*. Jednotlivé repliky dokonce tvořily autentické autorovy verše, což se mi líbilo. Dokonce zfilmovali mé oblíbené balady, jen *Poklad* mi tam chyběl. Nejradši mám báseň *Vodník*, která se tvůrcům nesmírně povedla. Linda Rybová jako by už svým jménem byla předurčena pro roli naivní dívky, do níž se zelený mužík zamiluje. Skvělým výkonem rovněž překvapil Bolek Polívka v roli Polednice. Nejstrašidelnější byli ovšem Karel Roden jako přízrak mrtvého milého a umrlec Jiří Schmitzer v básni *Svatební košile*.

- 1** Vypište z výchozího textu přídavné jméno ve třetím stupni.
- 2** Vypište z výchozího textu všechna přídavná jména přivlastňovací.
- 3** Na základě výchozího textu rozhodněte, které z následujících tvrzení je pravdivé.
- A) v textu není žádné měkké přídavné jméno
- B) v textu je pouze jedno měkké přídavné jméno, a to *naivní*.
- C) v textu je pouze jedno měkké přídavné jméno, a to *Svatební*.
- D) v textu jsou dvě přídavná jména měkká, a to *naivní* a *Svatební*
- 4** Ve kterém z následujících pádů není v textu užito žádné přídavné jméno?
- A) v 1. pádě
- B) ve 3. pádě
- C) ve 4. pádě
- D) v 7. pádě
- 5** Který z následujících tvarů 2. stupně přídavného jména mladý je správně?
- A) mladší
- B) mladčí
- C) mladější
- D) nejmladší

- 6** Na vynechaná místa ve větě doplňte správné koncovky.

Michalov* bratraci byli velcí intelektuálové, měli rádi Mozartov* opery a Máchov* verše.

- A) -i, -i, -y
- B) -i, -y, -y
- C) -y, -i, -i
- D) -y, -y, -y

- 7** Na vynechaná místa ve větě doplňte správné koncovky.

Na prázdninách na venkově milovala tři věci, babiččin* koláče, tetin* koně a procházky se sestřenčiným* kamarádkami.

- A) -i, -i, -i
- B) -y, -i, -y
- C) -y, -y, -i
- D) -y, -y, -y

Zájmena

Zájmena ve větě zastupují podstatná jména. Určujeme u nich **rod, číslo, pád, druh** (ne všechna mají všechny kategorie) a **vzor**, a to opět na základě podstatného či přídavného jména, s nímž se dané zájmeno pojí nebo které ve větě zastupuje. Např. *můj svetr* (rod mužský neživotný, č. j.), *moje sukně* (r. ž., č. j.), *moje tílka* (r. stř., č. mn.) atp.

Druhy zájmen – doporučuji naučit se tabulku nazpaměť, u přijímaček se vám to vyplatí.

osobní	já, ty, on, ona, ono, my, vy, oni, ony, ona + <i>zvrtné</i> si, se
přivlastňovací	můj, tvůj, jeho, její, náš, váš, jejich + <i>zvrtné</i> svůj.
ukazovací	ten, tento, tenhle, onen, takový, týž, tentýž + <i>zvrtné</i> sám, samý
tázací	kdo, co, jaký, který, čím
vztažná	kdo, co, jaký, který, čím, jenž
neurčitá	všetchna zájmena tázací s předponami ně-, lec-, leda- a postfixy -si, -koli + každý, všechen
záporná	nikdo, nic, nijaký, ničím, žádný

Tip: Pokud věta obsahující zájmeno **kdo, co, jaký, který** nebo **čím** končí otazníkem, jedná se o zájmeno tázací. Pokud končí tečkou, jde o zájmeno vztažné. Vztažná zájmena navíc vždy uvozují vedlejší věty.

Pozor!

Je třeba správně rozlišovat tvary **ji/jí, ni/ní**. **Krátké tvary se pojí se 4. pádem**, tedy: *Znám ji dobře.* (4. p., jako „tu“) x *Neříkej jí to.* (3. p., jako „té“); *Potkal jsem se s ní.* (7. p., jako „s tou“) x *Nezlob se na ni.* (4. p., jako „na tu“). Tvary s „j“ i s „n“ jsou oba odvozeny od zájmena „ona“, pokud před zájmenem stojí předložka, píšeme „n“, jinak píšeme „j“.

Mě versus mně

Jak poznáme, který tvar zájmena „já“ máme použít? Z výslovnosti to patrně není, proto si musíme pomoci tvary zájmena **ty**, konkrétně **tě** x **tobě**. Máme-li např. větu „*Vidíš mě/mně?*“, stačí ji pozměnit tak, abychom mohli použít zájmeno „ty“, a její smysl přitom zůstal zachován, tedy „*Vidím tě.*“. Jelikož nám vyšel **krátký tvar „tě“**, **píšeme krátký tvar „mě“**, tedy „*Vidíš mě?*“. Obdobně u věty „*Mě/mně se to nelíbí.*“ – Řekneme si: „*Tobě se to nelíbí.*“ Vyšel nám **dlouhý tvar „tobě“**, **píšeme tedy „mně“**. „*Mně se to nelíbí.*“

CVIČENÍ

VÝCHOZÍ TEXT K ÚLOHÁM 1–3

Tak na poštu už snad nikdy nevzkročím. **Ta** paní sedí za tím skleněným okýnkem asi proto, že kdyby ho tam neměla, rozsápe lidi. Podle mě je čarodějnice. Měla krátké černé rozčezené vlasy, velký nos a dvě brady. To mě překvapilo, protože lidi normálně nemají mít dvě brady. A taky jí chyběl krk. Teda možná tam byl, ale schovaný pod tou druhou bradou. Dívala se na všechny škaredě a pořád se mračila. Když jsem se ptala na záhrobí, strašně se naštvála a začala na mě křičet, že má hodně práce, že z ní dělají krávu už **její** vlastní zaměstnavatelé tím, že pořád musí plnit nějaké plány: „Jako bych se vrátila do komunismu a zase musela pracovat na 120 %. A teď si ze mě dělají srandu ještě malí spratci? Okamžitě vypadni a už se nevracej!“ křičela na mě.

Řekla jsem **jí**, že jako kráva nevypadá, že se nemusí bát. Ale že má trošku oči jako prasátko, takové malé a skoro je v té velké tváři není vidět. Já totiž prasátka znám, babička je chová. Jenže to se paní asi už vůbec nelíbilo a rozkřičela se na **mě** ještě víc. Celá pošta se dusila smíchem, ale nikdo mi nepomohl. Nevím, proč se mi smáli, ale nelíbilo se mi to. Pověděla jsem jí ještě, že nevím, proč se zlobí, že jsou prasátka moc hezká a hlavně hodně chytrá, ale to už mě nějaká paní chytla za ruku a vedla mě pryč.

(Kristýna Křupková, *Hledám tátu, zn. spěchá, upraveno*)

- 1** Vypište z výchozího textu všechna zájmena neurčitá.
- 2** Vypište z výchozího textu záporné zájmeno.
- 3** Které z následujících tvrzení o slovech tučně vyznačených v textu není pravdivé?
- A) Slovo *jí* je v textu užito ve 3. pádě a řadí se k osobním zájmenům.
 - B) Slovo *mě* je v textu užito ve 4. pádě a řadí se k vztažným zájmenům.
 - C) Slovo *Ta* je v textu užito v 1. pádě a řadí se k ukazovacím zájmenům.
 - D) Slovo *její* je v textu užito v 1. pádě a řadí se k přivlastňovacím zájmenům.
- 4** Přiřadte k jednotlivým větám (4.1–4.4) odpovídající tvrzení (A–F).
- 4.1 Pes, který štěká, nekouše.
 - 4.2 „Kdo chybí?“ zeptala mě paní učitelka.
 - 4.3 To, co mi tu povídáš, vůbec nedává smysl.
 - 4.4 Ne každý, kdo umí pěkně malovat, může být malířem.
- A) Věta obsahuje pouze jedno zájmeno, a to tázací.
 - B) Věta obsahuje pouze jedno zájmeno, a to vztažné.
 - C) Věta obsahuje dvě zájmena, z nichž první je tázací a druhé osobní.
 - D) Věta obsahuje dvě zájmena, z nichž první je neurčitě a druhé vztažné.
 - E) Věta obsahuje tři zájmena, z nichž první je ukazovací, druhé tázací a třetí záporné.
 - F) Věta obsahuje tři zájmena, z nichž první je ukazovací, druhé vztažné a třetí osobní.

VÝCHOZÍ TEXT K ÚLOZE 5

Nemluv na m* ani si m* nevšímej, jinak se m* to nepodaří.

- 5** Na vynechaná místa (*) ve výchozím textu je třeba doplnit ě/ně tak, aby byl text pravopisně správně. Ve které z následujících možností jsou ě/ně uvedena v odpovídajícím pořadí?
- A) ě – ě – ě
 - B) ě – ně – ě
 - C) ě – ě – ně
 - D) ně – ně – ě

VÝCHOZÍ TEXT K ÚLOZE 6

Nepomlouvej m* a nešiš o m* drby, jinak jsme spolu skončili a už m* nikdy neuvídíš.

6 Na vynechaná místa (*) ve výchozím textu je třeba doplnit ě/ně tak, aby byl text pravopisně správně. Ve které z následujících možností jsou ě/ně uvedena v odpovídajícím pořadí?

- A) ě – ně – ě
- B) ě – ně – ně
- C) ně – ně – ě
- D) ně – ně – ně

7 Která z následujících možností obsahuje záporné zájmeno?

- A) Nikde se nám netoulej.
- B) Ne každý byl v Londýně.
- C) Letos se nikam nechystáme.
- D) Nikdo netušil, o čem to mluví.